

„NINCS MÁS VALÓSÁG, MINT AZ ISTEN“

(JULIEN GREEN NAPLÓJABÓL)

1941 február 28. Amikor 1938 májusában elkezdtem „Varouna“ című regényemet, egy sereg olvasmány hatása alatt álltam; az első még 1934 júliusából való. Valamennyi India böleseletével foglalkozott. India nagy konkolytábla, melyen itt-ott jó mag is terem. Két-három éve még hittem a lélekvándorlásban, korunknak ebben az egyik nagy eretnokségében; regényemnek is ez volt a lényege. De „Varouna“-val is úgy jártam, mint többi könyvemmel: egy bizonyos lelkiállapotban kezdtem s út közben megváltoztam. 1939 januárjában kezembe került Génuai Szent Katalin traktátusa a purgatóriumról s nagyon mély hatást tett rám. Sohasem hittem a véletlenben. Ez a könyv sok problémámra megfelelt s megdöntött sok olyan meggyőződést, amely, úgy véltem, erősen belém gyökerezett; új szellemi tájékozódást indított el bennem az ember lelki sorsára vonatkozólag. Egy beszélgetésem Maritainnal Arisztoteleszről és Platónról nagyon megrendítette bennem a hindu misztikusok ábrándjainak hitelét. Kezdetben sokat szenvedtem e beszélgetés következtében. Egyszeriben úgy láttam: üdvösségem megszerzésére évezredek helyett csak néhány órával rendelkezem, s ez a fölfedezés megrázó volt, de ugyanakkor azt is éreztem, hogy a tévedés egész építménye omlik össze bennem. Megtérésem, részint ezeknek a tényeknek, részint egyéb, bizalmasabb jellegűeknek a következményeként, 1939 áprilisában történt, néhány nappal Amerikába indulásom előtt. Közben lassan regényem felével elkészültem s arra gondoltam, abbahagyom; hanem aztán a kíváncsiság, hogy vajjon hogyan is végződik majd, meg a vonakodás attól, hogy mindenestül veszni hagyjam, rávettek a folytatására. Ezért az első rész végétől, (1939 februárjában írtam), amikor lassankint visszatértem az Egyházba, föltűnik valami keresztény hang, vagy legalábbis erősen különböző a regény elejének tónusától, ahol Marcion szerzetést, (kinek neve utóbb Makárius lett, a herezis miatt, mely az először választott névhez kapcsolódik), kissé ironikusan rajzoltam meg. A második részt már Raymundus Lullus szelleme járja át, főként a mennyei jegyes epizódjában; a harmadik meg egészen katolikus. Egyébként egy tízszert-tizenkétszer átírt előszóban megpróbáltam összebékíteni az ellentmondásokat, melyeket a figyelmes szemlélő könnyen észrevehet e három elbeszélésben; minden tőlem telhetőt megtettem, hogy a lélekvándorlást megmossam a keresztiség vizében; már szinte keresztény is a fejét fedő manicheus fátylak alatt.

1941 október 25. 1940 júniusában eszméltem rá, hogy az imád-

ság erő, mely épp oly csalhatatlan módon működik, mint a villamosság, amelynek azonban igen gyarlón ismerjük a törvényeit. Hatalmas források rejlenek bennünk, de általában nem tudunk róluk. Ha tudnánk, ha akarnánk!...

1942 április 27. Az embert megdöbentti, milyen kevés ember-társunk rendelkezik a költészet érzékével. Nem a szavak költészetének érzékére gondolok, ami végtelenül ritka, hanem egyszerűen a költészet iránti érzékre, az élet költőiségére. Akinek a füle állandóan a telefonkagylóra tapad, az nem tud mit kezdeni a költészettel, (noha olykor a telefonnak is megvan a maga sajátos költészete), nem jut rá ideje. De aki templomba jár és imádkozik, az bevezeti életébe a természetfölöttit és költészettel táplálkozik. Ezért látom az Egyházban a költők menedékét.

1942 szeptember 5. Tegnap, míg arra vártam, hogy W. parancsnok fogadjon, ezt írtam jegyzőkönyvembe: „Úgy tereltem gondolataimat az ég mezőin, mint a bárányokat, s most ott fönt kóborolnak a széllakta nagy térségeken. Írások Pásztora, nyujtsd ki föléjük pásztorbotodat; az nem hagyja elveszni őket. Legelésszenek szavadnak nyugalmas legelőin, zajtalanul áradó vizeid mentén. És pihenjenek tekinteted csöndes, nagy áldásának árnyékában. Enyhe és hatalmas kezéd vezesse vissza őket hozzád, ha eltévednek a kételkedés völgyeiben, ahol a halál árnyéka lakik. Hangod nyugtassa meg őket, Uram, és szelídüljön meg szívük verése amaz éjszaka közeledtén, mely rövidesen elborítja a földet“.

1942 november 12. Nem tudom, hová megyek. Vak vagyok, megragadom Krisztus köntösének szegélyét és nem kérdezősködöm többé az út felől, amelyen menni kell, sem afelől, hogy utunknak mi a célja; mert az út is, a cél is, együttesen, Isten.

1943 január 4, New-York. Gyakran tűnődöm rajta, hogyan élnek, akiknek nincs mit fölronniuk maguknak. Egy tiszta lélek oly titokzatos! Tegnap este, ahogy elgondolkoztam, egyszerre mintha ama benső képek egyikét láttam volna, melyek az utolsó öt-hat évben nem egyszer meglátogattak. Nagy, erődfórman épült, de alacsony, egészen lapos város jelent meg lelki szemem előtt, hatalmas síkságon, alkonyatkor. Tétova fény áradt belőle; a következő pillanatban már tudtam, hogy ez a város a lelkünk, s a fény a kegyelem fénye. A bástyákon fegyveres férfi járkált: az emberi akarat, mely a lélek bástyáin őrködik. S a város körül a homályban komor, rongyos, loppal járó emberek tömege. Amikor egyik-másik ödöngő a falakhoz közelített, az ór kardjával elkergette; mégsem tudta megakadályozni, hogy végül egy-kettő be ne szökjék, majd mások is ne kövessék őket, s egy óra múlva az egész város e rongyos csavargók kezére ne jusson, akik elképzelésben a kevelység és bujaság gondolatait jelképezték.

1943 január 16. Szent Ágoston Vallomásait olvasom újra. Úgy látszik, megtérése után egycsapásra végzett az érzékek örületével. Csodálatos szavakkal szól a szörnyű láncról, melyet gyönyör-

ködve vonszolt maga után. Egész ifjúságomon végigkísértett egy eszményi világ álma, melyben ismeretlen a nemiség gondolja, mert a szenvedéseket, melyeket okoz, mértéktelenül nagyoknak láttam a testi örömkökhöz képest. Nem véletlen, hogy a szerelemnek is *passio* a neve.

Egész nap a Prédikátor Könyvének egy verse járt a fejemben: „Isten az örökkévalóságot az ember szívébe helyezte“. Tegnap betértem egy kis templomba a hatvankettedik utcában. Este kilenc óra volt. A templom üres; két nő beszélgetett halkán egymással, két fejkendős olasz asszony; s középpütt fekete lepel alatt egy halott a ravatalon. Megpróbáltam elképzelni, hogy ez a halott én vagyok s egyszerre más fényben láttam egész életemet; megdöbentett, mily keveset teszünk azért, hogy Istenhez közeledjünk és állandó hívásaira feleljünk.

1943 január 30. Gershwin egy dallamát hallottam az imént. Először alighanem 1938 júniusában találkoztam vele, s aztán azon a nyáron valami rendkívüli jóserővel jutott eszembe újra Svédországban; mert ez a melódia azt mondta nekem a zene beszédünkét fölülhaladó nyelven: „Vége van a boldogságnak“. Úton jártam, éjszaka, csillagos ég alatt, nem messze egy kis falutól; nem emlékszem már a nevére. Egyedül voltam, s elfogott ez a szörnyű sejtélem. Július vége volt, szénaillattól balzsamos éjszaka, s a csillagok, szinte marokszám hintve szét az égbolt szakadékaiban, az egyetlen igazi dicsőségről beszéltek, Istenéről, s az egyetlen valódi örömről, a lélek öröméről. Éreztem, valami megnyílik előttünk és azzal fenyeget, hogy elnyel, de hogy mi az, nem tudtam. Amikor értesültem róla, hogy Hitler egymillió katonát vont össze a csehszlovák határon, azt gondoltam: „Ezek a szokásos évi hadgyakorlatok, arra való, hogy elképezzék a világot, semmi másra“. Lelkünk, melyet oly kevésbé ismerünk, sokkal tájékozottabb afelől, ami a láthatatlan világban végbemegy, mintsem értelmünk gyanítaná.

1943 április 7. A bűn olyan magányt teremt a lélekben, amelyet szavakkal ki sem tudunk fejezni, mert eltávolítja tőlünk Istent, és abszolút módon véve a dolgot, nincs más valódi jelenlét, csak Istené, és nincs valódi magány, csak ott, ahol ő nincs jelen, (ha egyáltalán lehet értelmük e szavaknak). A közönséges magányt illetőleg elámíthat a szerelem és olykor a barátság, de a természetfölötti magányt nem szüntetheti meg más, csak az Isten.

1943 május 8. Soha nem tudok úgy nézni Dürer ülő Krisztusára, hogy a szívem el ne szorulna, mert úgy érzem: főként mlattam van, hogy ennyit kell szenvednie. Kinek beszélhetnék erről anélkül, hogy neveltségessé válnék? Pedig ezt a hatást kelti bennem ez a kis rajz; s nem tudom, vajjon nem ezt a hatást kell-e keltenie bennünk. Mert különben, ha azzal nyugtatjuk meg magunkat, hogy ez a mérhetetlen bánat az egész emberiség bűne miatt szakadt rá, személyes felelősségünk érzése jelentősen meg-

fogyatkozik. Nem azt akarja-e Isten, hogy üdvösségünk ügye úgy tűnjék föl előttünk, mint nagy küzdelem közte és köztünk, közte és külön-külön minden egyes ember közt, mintha minden egyes ember egymaga volna a földön, vagy pontosabban, mintha minden egyes ember külön-külön maga volna az egész emberiség?

1943 június 3. Lelkünkben az őr nem lehet misztikus olvasmányokkal betölteni; legalábbis ez nem volna egyebé, mint becsapni éhségünket. Mi sarkal arra, hogy ennyi vallásról szóló könyvet vásároljunk? Kétségkívül van bennük valami „vonzó“; de látni magunk körül ezt a rengeteg könyvet s magunkban azt a nagyon is kevés kereszténységet — vajjon nem nyugtalanító-e? Titokban azt gondolom, egy jól elmondott Miatyánkból többet épülhetünk, mint ezekből az ívekből, melyeken kíváncsiságunkat legeltetjük, de szívünk „szomjasabb marad, mint annakeelőtte“. Sokkal inkább vágyunk a tudásra azért, hogy tudjunk, mintsem azért, hogy általa jobbak legyünk. S ha mind a könyvek nem tanítanak meg arra, hogy szeressük felebarátunkat, mi maradandóra tanítanak hát?

1943 július 27. Hogyan lehet meg nem látni, hogy Isten folytonosan formál minket? Drámánk jóformán sosem azon a síkon pereg, amelyen gondoljuk, és többnyire csak nagyon futólagos és siralmasan hiányos fogalmunk lehet róla. Egészen halálunkig titokzatosak maradunk önmagunknak s úgy állunk szemtől szembe önmagunkkal, mint idegenek, kik nézik és nem értik egymást.

1943 június 30. Előfordul, hogy oly gyakran és megszokászerűen gondolunk konvencionális fogalmakkal Istenre, hogy ez a nagy valóság; az egyetlen valóság, elhomályosul betanult mondataink mögött. Sok vallási gyakorlatnak éppen ez a veszélye. Meg kellene próbálnunk, hogy a maga újdonságában, örök frissességében gondoljunk Istenre. Időnkint, de ritkán, elfog a roppant misztérium homályos sejtelve s ilyenkor dadogva imádkozunk, ami sokszor a lehető legjobb imádság. Vajjon hányunkat töltött el valaha Isten jelenlétének érzése? Belemenekülünk vallásunk legmeghittebb formába — nem a valláséba, mondom, hanem vallásunkéba: abba, amit a szentség mindennapi elutasításával alkotunk magunknak... Tapogatódzva haladunk, nem tudjuk, kik vagyunk, mit cselekszünk, mi megy végbe bennünk, mert a világ kivájta a szemünket. Pénz, élvezet, becsvágy, siker kiölik belőlünk annak a rejtelemnek az érzését, amely ott lebeg körülöttünk, bölcsőnkől sírunkig... Pedig ennek az érzésnek nem volna szabad kiviesznie belőlünk, s állandóan ott kellene visszhangoznia bennünk a néma hangnak, mely azt mondja: „Enyém vagy, nem engedem, hogy elhagyj“.

1943 augusztus 11. Olykor elegendő tíz percig buzgón imádkozunk, hogy megérezzük: valami történik bennünk, lelkünk megpróbál kiszabadulni a világ béklyóiból; de a képzelet varázsa félelmetes. Mit remélhetünk többet, mint hogy mindvégig megőrizz-

zük hitünket, ahogyan csak tudjuk, mint egy égő gyertyát, melyet kabátunkkal burkolunk körül s úgy oltalmazunk a szélről; de elfeledhetjük-e, hogy tizenhat esztendőskorunkban egyszerűen szentek akartunk lenni; és akkor jártunk a helyes úton: az egyetlen igazán tiszteletreméltó becsvágy a világon a szentség.

1944 január 20. Azon elmélkedtem, milyen nagy szenvedés lehetett Krisztus számára a megtestesülés. Ki nem szenvedett életének ebben vagy abban a pillanatában, mert fogolynak érezte magát a testében? Mindenüvé magunkkal hurcoljuk ezt a börtönt, azokkal az állandó korlátokkal, melyeket a lélekre kényszerít. Pedig mi testből született emberek vagyunk; de hogy Isten legyen bezárva ebbe a tömlőcbe...

Kevésbé függeni a könyvektől, többet imádkozni. Az igazi könyv az imádság.

1944 május 6. Istent nem a könyvekben kell keresni — kivéve az evangéliumot, (ez azonban nem „könyvek“, ez: a Könyv) — hanem önmagunkban, mert Isten előbb van és sokkal inkább van bennünk, mint a könyvekben. Ő az, akit örökösen újra föl kell fedeznünk; örökösen, mondom, mert örökkévalóságunk bizonyára ezzel fog telni. A róla adott meghatározások gyakran csak akadályai annak az ismeretnek, amelyet fölőle szerezhetünk; a lelki könyvek, akármilyen gazdagok is, rendszereket alkotnak, márpedig semmiféle rendszer sem azonos Istennel, viszont nem egyszer előfordul, hogy az olvasó lelkében mintegy a rendszer lép Isten helyébe. Egy egészen egyszerű ember érzése Istenről sokszor lényegesen emelkedettebb lehet, mint amit a teológia professzorai mondanak el róla könyveikben. Egyre bizalmatlanabb vagyok azok iránt, akik nem tudnak úgy beszélni Istenről, hogy szövegeket ne idézzenek, mintha pusztán egy történelmi személyiségről volna szó.

1944 november 20. Ha valaha valamit komolyan vettem, az a vallás volt. Sokkal mélyebb közöm van hozzá, mint sokan gondolnák; számomra szorosan egybekapcsolódik a szeretettel, hiszen elsősorban szeretet. A többi, minden egyéb, bármilyen csillogó és vonzó is, mindig semmiségnek tűnt föl előttem, még akkor is, amikor engedtem vonzásának.

1945 február 1. Fölteszem a kérdést, anélkül hogy felelni tudnék rá: vajjon a vallási közömbösség nagyobb szabadságot ad a regényírónak? Miféle aggály gátolná annak a világnak a megteremtése közben, amelyet könyve lapjaira bíz? Könyv, halálos bűn nélkül? Ehhez Péguynek kellene lenni; és Péguy nem volt regényíró. Az igazi regényíró nem uralkodik a regényén, hanem egygyé válik vele, elmerül benne. Közte és alakjai közt a cinkosság mélyebb, mintsem gondolja, s ha azok vétkeznek, egy bizonyos módon ő is vétkezik. Ami a könyve, az egyben ő is, ha hisz a könyvében, ha átadja magát neki; és ha nem adja át, ha nem veti alá magát ama szörnyű dolog hatásának, amely agyából megszű-

letik — mert nem szörnyeteg-e a regény? — akkor nem is ír, legföljebb úgy gyártja a regényt. Ha ez így van, — és a leghalványabb kétségem sincs felőle, hogy igenis így van, — szeretném tudni, vajjon megférhet-e a regényírás a kegyelem állapotával. Erre a kérdésre nem tudok és nem akarok felelni. És félek a várható válaszoktól, a szellemes megoldásoktól. Soha megfélemedett keresztény jó regényt nem fog írni. Attól féltében, hogy megsérti Istent, bölcs laposságokat fog írni; s ki tudja, Isten nem a kockázatot akarja-e tőlünk? Ki tudja, nem az-e a módja annak, hogy tessünk neki és hivatásunkat teljesítsük?

1945 augusztus 28. Kissé megriaszt egy érzés; egyre nő bennem az évek folyamán s nem tudom másként kifejezni, mint ha azt mondom: az élet mélyén, úgy, ahogyan a világ fölfogja, nincsen semmi. Van ennek értelme? Meg kellene magyarázni, de nem tudnám megtenni anélkül, hogy sok zavart ne keltenék. Ilyen hevesen érezni életünk semmiségét: ez talán kegyelem, de elég féltelmes. A szavak, melyeket hallok, a léptek, melyek körülöttem jönnek-mennek, némileg elterelik figyelmemet erről az élményről, mely igen határozott bennem és gyakrabban jelentkezik, mint azelőtt... Hajdan szenvedélyesen érdekelt az élet nagy látványa, érdeklődve néztem minden rezdülést, megpróbáltam megrögzíteni, mert hittem benne. Egy szép arcot, melyet véletlenül pillantottam meg az utcán, aprólékosan leírtam a naplómban. Ma eszembe sem jut. Nem tudok benne úgy hinni, ahogyan kellene. Valami visszahúzódik bennem a világtól; nagyon is jól látom, hogy nincs más valóság, mint az Isten.

1945 október 20. Sokat gondolkodtam a testi örömről s azon, hogyan támadhatja meg a hitet. Soha eddig teológus még nem tudta megmagyarázni nekem, hogyan érinthetik a test bűnei a lelket. Voltaképpen nem a test a vétkes, hanem a lélek, aki beleegyezését adja. Itt a rejtély. Mint szellem, hogyan egyezhetik bele valamibe, amit kárhoztat? De akárhogy is, a tény nyilvánvaló: az érzékiség a hitetlenség melegágya.

1945 november 29. Beszélgetés egy pappal a csalódásról, melyet akkor érez az ember, ha megismerkedik egyes írókkal, akiknek a műve igen becsülésre méltó ugyan, de úgy látszik, a művük színvonala alatt élnek. „Ez onnét van — feleli C. atya — hogy minden szellemi energiájukat fölemészti a művük, s nem marad elég erejük hozzá, hogy magasabb színvonalon éljenek“. Ha ez így van, magyarázatot találok arra is, miért tapasztalható nem egy megtérés esetében a tehetség látszólagos csökkenése. Aminek a könyvekben kellett volna meggyilatkoznia, beleárad a mindennapi életbe. Reméljük, hogy a jó írók, akik rossz keresztények, mégis megmentik lelküket, jó könyveik révén!